

3. 14 Temmuz 1958 Irak Darbesi'nin Türkiye'deki iktidar-muhalefet ilişkilerine yansımaları

Aziz KILIÇ¹

APA: Kılıç, A. (2021). 14 Temmuz 1958 Irak Darbesi'nin Türkiye'deki iktidar-muhalefet ilişkilerine yansımaları. *Rumeli Tarih Araştırmaları Dergisi*, (2), 40-52. DOI: 10.51297/rumelitarieh.2021.3

Öz

1958'de Orta Doğu'da patlak veren bunalımlar, Türkiye'nin dış politikasını etkilerken belki de en fazla iç politikasını etkiledi. 1958'de Orta Doğu'da bir dizi krizin ortaya çıkmasına neden olan olayların ilki 14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Kasım liderliğinde gerçekleştirilen darbeydi. Irak'ta yaşanan bu darbe birden Türkiye'deki iç siyasetin ana gündem maddesi haline geldi. Menderes hükümetinin Irak'taki darbeye ilk tepkisi oldukça sert oldu. Diğer taraftan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin başını çektiği muhalefetse hükümetin Irak konusundaki bu sert tavrını eleştiriyor ve bu konuda hükümetten farklı görüşler savunuyordu. Muhalefetin Irak darbesini günlerce gündemde tutması ve bazı imalarda bulunması, Menderes'i ve Demokrat Parti (DP)'yi son derece rahatsız etti. Bu süreçte Menderes ile İnönü arasındaki söz düellosunda "ihtilal", "idam sehpaları" konuşuldu. Böylece iktidar ile muhalefet arasında süregelen siyasal kutuplaşma farklı bir boyuta taşındı. Bu çalışmada öncelikle 1950 seçimlerinden sonraki süreçte iktidar-muhalefet ilişkileri genel hatlarıyla ele alındıktan sonra 14 Temmuz 1958 Irak darbesinin Türkiye'deki iç siyasete, iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilere yansımaları ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: 14 Temmuz 1958 Irak darbesi, Demokrat Parti, Türkiye'de iktidar-muhalefet ilişkisi, siyasal kutuplaşma

Reflections of the July 14, 1958 Iraq Coup on relations between the Democratic Party Government and opposition parties

Abstract

The crises that broke out in the Middle East in 1958 affected Turkey's foreign policy, while perhaps most affected its internal politics. The first of the events that led to a series of crises in the Middle East in 1958 was the coup in Iraq led by General Kasım on July 14, 1958. This coup in Iraq had suddenly become the main agenda of internal politics in Turkey. Menderes government's first reaction to the coup in Iraq was quite harsh. On the other hand, the opposition led by the Republican People's Party (CHP) criticized the government's harsh stance on Iraq and defended different views from the government on this issue. The fact that the opposition parties kept the Iraq coup on the agenda for days and made some insinuations extremely disturbed Menderes and the Democrat Party. In this process, "revolution or coup" and "execution" were spoken in the duel of words between Menderes and İnönü. Thus, the ongoing political polarization between the government and the opposition moved to a different dimension. In this

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (Malatya, Türkiye), aziz.kilic@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8064-2772 [Makale kayıt tarihi: 29.12.2020-kabul tarihi: 01.06.2021; DOI: 10.51297/rumelitarieh.2021.3]

study, it was tried to discuss reflections of the 14 July 1958 Iraq coup on internal politics in Turkey and on relations between the Democrat Party government and opposition parties.

Keywords: July 14, 1958 Iraq coup, the Democrat Party, power-opposition relationship in Turkey, political polarization

Giriş

Türkiye’de 1950’lerin sonları, 14 Mayıs 1950 seçimleriyle başlayıp, 27 Mayıs 1960 askerî darbesiyle sona eren on yıllık Demokrat Parti (DP) iktidarının en çalkantılı yılları olmuştur. Özellikle 1957 genel seçimleri sonrası süreç derin toplumsal, siyasal ve ekonomik bunalımlarla geçmiştir. Ekonomik göstergelerde bozulma, 1957 seçimlerinde DP’nin seçmen çoğunluğunu ilk kez yitirmesi karşısında muhalefet partilerinin giderek gücünü arttırması, iktidar ile muhalefet partileri arasında süregelen siyasal kutuplaşma ve buna bağlı olarak patlak veren bir dizi siyasal kriz adeta bu dönemin karakteristik özelliği oldu.

1957 seçimlerine doğru giderken, ekonomik göstergelerdeki bozulma DP’nin 1950-56 döneminde başarılı olan ekonomi politikalarının artık dinamizmini kaybettiğine de işaret ediyordu (Keyder, 1996: 1070). Bozulan ekonomik durum ile hükümetin muhalefet üzerindeki baskılarını arttırması arasındaysa sıkı bir ilişki vardı. Fiyatlar yükselip piyasada en önemli tüketim mallarının bir kısmı bulunamayınca, kamuoyu muhalefetin eleştirilerine daha çok duyarlı olmaya başladı (Ahmad, 2010:83). Toplumsal hoşnutsuzlukla birlikte, yasal baskıların ağırlığına rağmen, muhalefet eleştirilerini daha da şiddetlendirdi. DP’nin muhalefete yönelik tutumu giderek ağırlaşınca, muhalefet partileri işbirliği yapmak için çeşitli girişimlerde bulundular. Henüz seçimlerin erkene alınacağı resmen açıklanmamışken muhalefet temsilcileri, Ağustos 1957’de işbirliği yapmak için bir dizi görüşmelerde bulundular (Cumhuriyet, 5 Ağustos 1957). Hürriyet Partisi 5 Ağustos’ta yayımladığı tebliğde, “demokratik rejimi koruma yolunda, muhalefet partileri arasında işbirliği” yapılmasının zorunlu olduğunu bildirdi. Hürriyet Partisi’nin başlattığı işbirliği girişimine ertesi gün Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) yayımladığı bir bildiriyle destek verdi. Bildiride, “muhalif partilerin büyük vatandaş kitlesiyle birlikte Milli Hürriyet Cephesi kurmak yoluyla işbirliği” yapmalarının artık kaçınılmaz olduğu ifade edilmekteydi (Cumhuriyet, 6 Ağustos 1957). Her iki partinin işbirliği çağrısına İnönü olumlu yanıt vererek görüşmelere hazır olduğunu açıkladı (Cumhuriyet, 8 Ağustos 1957). Muhalefet partileri 12 Ağustos’ta İnönü’nün Heybeliada’daki evinde toplanarak işbirliği müzakerelerine başladılar (Cumhuriyet, 12 Ağustos 1957). Muhalefet partilerinin “işbirliği konferansı” Ağustos’un sonlarına kadar sürdü ve nihayet 4 Eylül’de üç muhalefet partisi işbirliği üzerinde mutabık kaldıkları esasları ortak bir bildiriyle açıkladılar. Bildiride, muhalefet ile iktidar arasında süregelen mücadelenin bir rejim davası olduğu, bu davanın halledilmesi için üç partinin işbirliği yapmaya karar verdiği ifade edildikten sonra, muhalefet iktidara geldiği takdirde 2 yıl boyunca kurucu meclis olarak çalışacağı ve bu süre zarfında antidemokratik kanunları kaldıracağı, nispi temsil usulüne göre yeni seçimlere gidileceği belirtiliyordu (Ulus, 5 Eylül 1957). Bu arada DP, erken seçim kararı aldı ve 1958’de yapılması gereken seçimlerin 27 Ekim 1957’de yapılacağını açıkladı. Ardından muhalefetin seçimlerde işbirliği yapmalarını engellemek için seçim kanununda bazı değişiklikler yaptı (Milletvekilleri Seçimi Kanununun...1957; Milliyet, 11 Eylül 1957). Muhalefet partileri işbirliği konusundaki girişimlerini hayata geçirecek formülü bulamadılar. CHP, seçim kanunundaki son değişikliğin işbirliğine giden bütün yolları tıkadığını, bir partinin seçime girerek diğerleri tarafından desteklenmesini teklif etti. Hürriyet Partisi ise CHP’nin seçimlere yalnız girmek istediğini, diğer

partilerin kendisini desteklemeleri tezini savunarak işbirliğinden ayrıldığını öne sürdü. CMP de işbirliğinin sonuçsuz kalması konusunda CHP'yi suçladı (Cumhuriyet, 21 Eylül 1957).

27 Ekim 1957 genel seçimleri hayli gergin bir havada yapıldı. Muhalefetin seçim kampanyasının odak noktası rejim davası, siyasal özgürlükler ve ekonomik sorunlardı. DP'nin seçim propagandasının ağırlığı ise yedi yıllık iktidarı dönemindeki ekonomik gelişmelerdi. Ayrıca DP, dinin etkili gücünden yararlanmak için Tek Parti döneminin katı laiklik politikalarını da vatandaşa sık sık hatırlattı (Karpas, 2002: 96, 104). Hatta Menderes, Adana'da yaptığı konuşmada Tek Parti döneminde, "CHP'nin 800 Camii ahır, müskirat deposu" haline getirip satışı çıkardığını söyledi (Milliyet ve Cumhuriyet, 23 Ekim 1957). Bunun üzerine muhalefet, DP'yi dini istismar etmekle suçladı. Seçim kampanyası sırasında bazı olaylar meydana geldi (Karpas 2010:505). Hem muhalefet hem de iktidar seçim meydanlarında birbirlerini amansızca eleştirdiler. DP'nin eski kurucusu Fuad Köprülü, "bu seçim mücadelesi, tek parti, tek şef sistemini canlandırmak isteyen bir adama karşı koca bir milletin mücadelesidir" diyerek DP'yi baskıcı ve otoriter olmakla suçladı (Cumhuriyet, 23 Ekim 1957). Muhalefetin tüm çabalarına rağmen DP kullanılan geçerli oyların yüzde 47.70'ini alarak seçimi kazandı. Fakat bu kez DP ilk kez yüzde ellinin altına düşerek muhalefet partilerinin aldığı toplam oyun gerisinde kaldı ve seçmen çoğunluğunu yitirdi. CHP yüzde 40.82 oyla neredeyse iktidar partisi kadar oy aldı. Geriye kalan oyların yüzde 7.19'unu CMP ve 3.85'ini ise Hürriyet Partisi aldı. DP, muhalefetten 287 bin (Cumhuriyet, 29 Ekim 1957) daha az oy almasına rağmen yürürlükteki seçim sistemi sayesinde kendisine Mecliste rahat bir çoğunluk sağladı (Aygen, 1962: 208).

Sert seçim kampanyaları, seçim sonrası muhalefet-iktidar arasındaki siyasal mücadelenin daha da gerginleşeceğine işaret etmekteydi. DP'nin 1946 seçimleri olarak adlandırılan 27 Ekim 1957 genel seçim sonuçlarının ilanından sonra, ülkedeki siyasal gerginlik hiçbir şekilde hafiflemedi. Muhalefet seçimlerde usulsüzlük yapıldığını ileri sürdü (Toker, 1991:12-13). Seçim sırasında türlü yolsuzluklar, usulsüzlükler ve haksızlıklar yapıldığına dair ülkenin birçok yerlerinden seçim kurullarına şikâyetler, itirazlar yağdı. CHP, 15 ilin seçim sonuçlarına itiraz etti (Milliyet, 29 Ekim 1957). Gaziantep, Kayseri, Giresun ve diğer bazı illerde gösteriler, çatışmalar yaşandı; Kayseri'de 16 kişi yaralandı (Cumhuriyet, 30 Ekim 1957). Çıkan olaylar üzerine İnönü, birçok yerde DP'lilerin CHP'lilere saldırdığını Başbakan Menderes'e söyleyince, Menderes ise CHP merkezinin memlekette olaylar çıkarmaya yeltendiği cevabını verdi (Milliyet, 30 Ekim 1957). İki lider birbirini suçladı ve seçimle ilgili tartışmalar uzun süre devam etti.

Yeni Meclisin 1 Kasım 1957'deki ilk toplantısı olaylı geçti. Hükümeti eleştirdiği için 2 Temmuz 1957'de tutuklanan (Cumhuriyet 3 Temmuz 1957) CMP'nin lideri Osman Bölükbaşı'nın Kırşehir milletvekili olarak Mecliste isminin okunmaması muhalefetin protestosuyla karşılaştı ve Celal Bayar'ın yeniden Cumhurbaşkanı seçildiği sırada muhalefet partileri oy kullanmayarak Meclisi terk ettiler (Milliyet ve Cumhuriyet, 2 Kasım 1957). Menderes yeni hükümeti seçimlerden ancak 29 gün sonra ilan edebildi. Hükümet kurma işleminin uzamasını muhalefet siyasi buhran olarak değerlendirdi. Beşinci Menderes hükümeti 4 Aralık'ta programını Meclise sundu. Muhalefet partileri, programı incelemek için süre istedi fakat bu istek iktidar tarafından reddedildi. Hükümet yaklaşık sekiz saat süren şiddetli tartışmalar arasında (Nadi, 6 Aralık 1957), Meclis çoğunluğuna dayanarak aynı gün güvenoyu aldı. Menderes, hükümet programını Meclise sunarken iç siyaset "mücadelelerinde memleket nizam ve istikrarını zedeleyecek ve hatta emniyet ve selâmetine doğrudan doğruya menfi tesirler icra edecek derecede ölçsüzlüklerle" karşılaştığını ve bunların

tekrarlanmaması için önlemler alınacağından bahisle muhalefete ve basına karşı yeni tedbirlerin alınacağına işaretlerini verdi (TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Aralık 1957).

14 Temmuz 1958 Irak darbesi

Kutuplaşma eksenine oturarak süregelen iktidar-muhalefet ilişkisi 1958 yılına gelindiğinde artık farklı bir boyuta taşınmıştı. Bu süreçte darbe söylemleri Türkiye'deki iç siyasetin ana gündem maddesi haline geldi. Bu söylemlere ise 14 Temmuz 1958'de Irak'ta gerçekleştirilen darbe kaynaklık etmekteydi.

14 Temmuz 1958'de İstanbul'da Türkiye, Irak, Pakistan ve İran devlet başkanlarının katılması ile Bağdat Paktı'nın bir toplantısı yapılacaktı (Cumhuriyet, 14 Temmuz 1957). Fakat toplantının yapılacağı 14 Temmuz'da Irak'ta General Abdülkerim Kasım liderliğinde bir darbe gerçekleşti ve Bağdat Paktı toplantısına katılmak üzere yola çıkan Irak Kralı II. Faysal, Veliht Prens Abdüllillah ve Başbakan Nuri Sait darbe sırasında öldürüldüler (Cumhuriyet, 17 Temmuz 1958). Darbeciler krallığı lağvettiklerini, "Irak Cumhuriyeti"nin kurulduğunu duyurdular (Milliyet ve Cumhuriyet, 15 Temmuz 1958). Bu olay İstanbul'da Kral II. Faysal'ı ve beraberindekileri beklemekte olan diğer Bağdat Paktı üyesi ülke liderlerinde şaşkınlığa ve tepkiye neden oldu (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001: 632). Bunun üzerine Türkiye-Pakistan ve İran devlet başkanları 14-17 Temmuz tarihlerinde Ankara ve İstanbul'da yaptıkları toplantılarda Irak'ta yaşanan darbeyi görüştüler ve toplantının sonunda ortak bir bildiri yayımladılar. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun düzenlediği basın toplantısında okunan söz konusu ortak bildiri, üç devlet başkanının "müttefik bir memlekette hariçten mülhem yıkıcı faaliyetlerin, müttefikler arasındaki müzakeratta kıymetli irşatları daima şükran ile hatırlanacak mümtaz şahsiyetlerin hunharca katline müncer olan en son tecellisini, büyük bir endişe ile müşahade" ettiklerini "ilhamını hariçten alan bu vahşet tezahürü"nü kınadıklarını ve Orta Doğu'da bu tür hareketlerin engellenmesi için alınması gereken önlemleri mümkün olan her şekilde destekleyeceklerini ifade ettiler (Milliyet ve Cumhuriyet, 18 Temmuz 1958).

Hükümetin Irak darbesine ilk tepkisi

Diğer Bağdat Paktı üyesi ülkelerden bağımsız olarak Türkiye'nin Irak darbesine başlangıçtaki tepkisi çok sert oldu. Menderes Hükümeti, Irak'ta yaşanan darbeyi, ilhamını Moskova'dan alan Nasırcı bir darbe olarak nitelemekle birlikte yeni Irak rejimini tanımadığını da açıkladı. 17 Temmuz'daki basın toplantısında gazetecilerin sorularını cevaplayan Dışişleri Bakanı Zorlu, yeni Irak hükümetini tanımadıklarını, meşru hükümetin Irak-Ürdün Federal Birliğinin başkanı olan Kral Hüseyin'in başında bulunduğu hükümet olduğunu ifade etti (Cumhuriyet, 18 Temmuz 1958). Ayrıca Irak'taki darbeden son derece rahatsız olan hükümet Irak'a askeri müdahale olasılığı üzerinde de ciddiyetle durdu (Cumhuriyet ve Milliyet, 15-16-17-18 Temmuz 1958). Zorlu'nun bu yöndeki önerisine Bayar ve Menderes de yeşil ışık yakmıştı. Fakat böyle bir girişimin Irak halkını yeni rejimin etrafında birleştireceğini, yeni Irak hükümetini Mısır ve SSCB'ye yaklaştıracığını ve SSCB'nin müdahalesine neden olacağını düşünen ABD ve İngiltere, Türkiye'yi Irak'taki durum karşısında hareketsiz kalması konusunda uyardılar (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001: 632). Diğer taraftan SSCB ise Irak'a karşı herhangi bir askerî müdahalede bulunulmaması konusunda Türkiye'ye nota verdi (Cumhuriyet, 26 Temmuz 1958).

Diğer taraftan Türkiye, ABD ve İngiltere'nin Irak'taki darbeyle bağlantılı olarak Lübnan ve Ürdün'e askerî çıkarma yapmasını destekledi. Ortadoğu'da bir dizi bunalımı tetikleyen Irak darbesi en çok Lübnan ve Ürdün'ü endişelendirdi. Mısır'da Cemal Abdül Nasır'ın iktidara geldikten sonra ortaya attığı ve yeniden canlandırdığı Arap milliyetçiliği fikri sadece Irak'ta değil bütün Orta Doğu ülkelerinde özellikle Batı ile işbirliği içerisinde olan mevcut yönetimlere karşı etkisini gösteriyordu (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001: 632). 1958'de Lübnan'da da Mısır Arap Cumhuriyeti ile birleşme ve Nasır yanlılarının sayısı iyice artmıştı. İç karışıklık üzerine Lübnan'ın Hıristiyan lideri Camille Chamoun 14 Haziran'da ABD'den yardım istedi (Acar, 1989: 37-38). Irak'ta darbe gerçekleşince benzer bir darbe ihtimaline karşı ABD 15 Temmuz'da 5000 kadar deniz piyadesini Lübnan kıyılarına çıkardı (Cumhuriyet, 16 Temmuz 1958). Türkiye ABD'nin bu girişimini memnuniyetle karşıladığı gibi İncirlik üssünün ABD tarafından kullanılmasına da izin verdi (Milliyet, 17 Temmuz 1958). Dışişleri Bakanı Zorlu 16 Temmuz'da konuyla ilgili açıklamasında Türkiye hükümeti olarak ABD'nin "Lübnan hükümetinin talebi üzerine ve bu memleketin istikbalinin hariçten tertiplenen yıkıcı faaliyetlere karşı muhafazası maksadıyla Lübnan'a kuvvet göndermiş olmasını" tasvip ettiklerini ve bundan memnuniyet duyduklarını ifade etti (Cumhuriyet, 16 Temmuz 1958).

Irak'taki darbe Lübnan'dan daha çok Ürdün'ü endişelendirmekteydi. Bilindiği üzere Şubat 1958'de Irak ile Ürdün arasında Arap Federal Birliği kurulmuştu. Söz konusu Birlik, Mısır ve Suriye'nin birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni Nasır başkanlığında kurmalarına tepki olarak kurulmuştu (Gönlübol ve Ülman, 1996: 302). Türkiye ise Nasır'a karşı denge oluşturacak bu girişimi desteklemişti (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001:631). 14 Temmuz Irak darbesi sırasında Federal Birliğin Başkanı Kral II. Faysal öldürülünce başkanlık yetkileri Ürdün Kralı Hüseyin'e geçti. Kral Hüseyin Irak'ta yaşanan olayların kendi ülkesine de sıçramasından çekiniyordu (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001:633-634). Kahire merkezli bir darbe girişiminden çekinen Kral Hüseyin, ABD ve İngiltere'den yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine 17-18 Temmuz'da bu kez İngiltere ABD'nin desteğiyle Ürdün'e askerî çıkarma yaptı (Milliyet, 18 Temmuz 1958). Dışişleri Bakanı Zorlu, İngiltere'nin bu girişimini Bağdat Paktı üyesi ülkelerin Ürdün'e bir yardımı olarak değerlendirdi (Cumhuriyet, 18 Temmuz 1958).

Irak darbesinin Türkiye'deki iktidar-muhalefet ilişkilerine yansımaları

Türkiye'nin de ulusal güvenliğini tehdit eden Orta Doğu'daki bu tehlikeli gelişmeleri görüşmek üzere muhalefet partileri TBMM'yi olağanüstü toplantıya çağırılmaya hazırlandılar (Cumhuriyet, 20, 21 ve 22 Temmuz 1958). Meclis'in tatil olduğu bu dönemde 22 Temmuz 1958'de CHP kendi Meclis grubunu topladı ve toplantı sonucunda TBMM'nin en geç 26 Temmuz günü olağanüstü toplantıya çağırılmasına karar verildi (Milliyet, 23 Temmuz 1958). Bu sırada bazı çevrelerde hükümetin Meclisin toplanmasını doğru bulmadığını, Anayasa'nın ilgili maddesine rağmen muhalefetin önergesinin dikkate alınmayacağı yönünde söylentileri de dolaşıyordu (Nadi, 27 Temmuz 1958). Fakat CHP'nin 147 imza ile verdiği önerge üzerine Meclis Başkanı Refik Koraltan, 26 Temmuz'da toplanmak üzere TBMM'ye çağrıda bulundu (Cumhuriyet, 26 Temmuz 1958) ve Meclis belirtilen günde toplandı. Menderes, Dışişleri Bakanı Zorlu ve diğer birçok bakan yurtdışında bulunduğundan toplantıya katılamamışlardı. Bu nedenle İçişleri Bakanı Namık Gedik, hükümet adına açıklama yaptı. Gedik, Irak, Ürdün ve Lübnan'daki gelişmeler konusunda genel bilgi verdi ve hükümetin bu gelişmeler konusundaki tutumunu kısaca değerlendirdikten sonra konuşmasını bitirdi. Hükümet adına yapılan açıklamadan sonra muhalefet partileri de kendilerine söz hakkı verilmesi konusunda önerge verdiler fakat Meclis İctüzüğü gereğince

reddedildi ve müzakere açılmadı. İnönü, “hükümetin dış politikada takip ettiği yanlış istikametlerin sebepleri asıl salâhiyet sahipleri tarafından izah edilmemiştir. Verilen izahat, tatmin edici değildir, her safhada eksik kalmıştır...” ifadelerini içeren bir önerge verdi ve Meclis'in 25 Ağustos 1958'de yeniden toplanmasını talep ettiyse de kabul edilmedi. Sadece 40 dakika süren Meclis oturumu söz hakkı verilmeyen muhalefetin protestoları arasında olaylı bir şekilde sona erdi (TBMM Zabıt Ceridesi, 26 Temmuz 1958).

Meclisteki olaylı oturumdan hemen sonra CHP, CMP ve Hürriyet Partisi kendilerine söz hakkı verilmemesini protesto eden açıklamalar yayımladılar. CHP konuyla ilgili bildirisinde, hükümet adına tek taraflı ve eksik bir açıklama okunduktan sonra Meclisin tatil edildiği, kendileri tarafından verilen önerge üzerine olağanüstü toplanan Mecliste hükümetin izlediği dış politika konusunda söz hakkı verilmediği, hükümetin Orta Doğu'daki olaylar sırasında “tehlikeli hareketlere teşebbüs ettiği”, “TBMM'de meselelerin konuşulmasını istemeyen zihniyetin tehlikelerle dolu” olduğu ifadelerine yer verdikten sonra dış politikanın “her türlü tahrik edici tavır, beyan ve teşebbüslerden” sıyrılması gerektiğini belirtti (Cumhuriyet, 27 Temmuz 1958). CMP'nin Başkanı Osman Bölükbaşı ise açıklamasında, hükümeti denetleme istemeyen bir zihniyet olarak nitelendirdi ve “partizan zihniyeti her şeyin üstünde” tutmakla suçladı (Milliyet, 27 Temmuz 1958).

Muhalefet partileri hem 26 Temmuz'daki Meclis toplantısını hem de hükümetin Irak darbesi sonrası sert tutumunu gündeminden düşürmediler. 27 Temmuz'da bir basın toplantısı düzenleyen İnönü, hükümetin Orta Doğu'daki nüfuz mücadelelerine dahil olarak son derece yanlış bir politika izlediğini ve “ilerde normal ve dost bir komşu vaziyeti olması ihtimali mevcut olan bir yeni idareyi red ve meyus etmeye hakkımız yok idi” diyerek Türkiye'nin yeni Irak hükümetini tanıması gerektiğini ifade etti (Milliyet, 28 Temmuz 1958). İktidar tarafında ise İnönü'ye cevap veren İçişleri Bakanı Gedik, İnönü'nün hükümetin açıklamalarını hiçe saydığını ve maksatlı bazı yabancı ajanslardan yola çıkarak hükümetin Orta Doğu politikasını “tahrikçilikle” suçlayarak asıl kendisinin tahrikte bulunduğunu ve bu açıklamanın Türkiye'nin “yüksek milli menfaatleriyle asla” bağdaşmadığını ifade etti (Cumhuriyet, 29 Temmuz 1958).

Irak'taki darbenin yarattığı ilk şokun atlatılmasının ardından Menderes hükümeti ilk baştaki sert tutumunu yumuşattı. ABD ve diğer Batılı devletlerin ve Bağdat Paktı üyesi devletlerin Irak'taki yeni rejime karşı yumuşak bir politika izlemeleri üzerine, Türkiye de resmi tutumunu değiştirdi ve 31 Temmuz 1958'de Irak'taki yeni hükümeti resmen tanıdığını açıkladı (Cumhuriyet, 1 Ağustos 1958). Irak konusunda hükümetin bu keskin tutum değişikliği muhalefetin eleştiri tonlarını daha da yükseltmesine yol açtı. Hükümetin başlangıçtaki tutumunun aksine, muhalefet ve bazı yayın organları Irak darbesini bir dış tahrik olarak değil, baskıcı bir yönetime karşı direniş olarak nitelendirmeye başladı. Partisinin ilçe kongresinde konuşan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, Irak darbesinin “sevilmeyen bir idareyi devirmek için” yapılan bir halk hareketi olduğunu, bu hareketi gerçekleştirenlere “katil ve cani” gibi sıfatlarla hitap edilmesinin büyük hata olduğunu söyledi ve dışişleri bakanını istifaya çağırdı (Milliyet, 4 Ağustos 1958). CMP Genel İdare Kuruluysa yayımladığı bildiri de şöyle demekteydi: “Irak'ta istibdat ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya başvuranların hareketlerini şekavet diye vasıflandırmak ve birkaç gün sonra da bunların kurduğu idareyi tanımak basiret ve teenni ile kabili telif değildir.” (Cumhuriyet, 5 Ağustos 1958).

CHP'nin başını çektiği muhalefet partilerinin Irak konusunu gündemlerinden düşürmemeleri, Irak darbesini "istibdat ve baskıya" karşı bir hareket olarak nitelendirmeleri karşısında DP Meclis Grubu, 11 Ağustos 1958'de çok sert bir bildiri yayımladı. Doğrudan CHP'yi hedef alan bildiride, uzun zamandan beri muhalefet görevini meşruiyet sınırları içerisinde yapmayan CHP yönetici ve organlarının Irak olaylarını takip eden günlerdeyse "demokratik rejimlerde mahfuz tutulması ana şart olarak kabul edilen Meclis ve hükümetin meşruiyet ve istikrarını, şiddet yolu ile tahrip etmenin mümkün, hatta lazım olduğu kanaatini uyandırmaya müncer olabilecek çok tehlikeli bir yola da" girdiği ifade edilmekteydi. Yine söz konusu bildiride iktidarı kaybettiği 1950 yılından beri CHP yöneticilerinin meşruluk dışına kayma eğilimi gösteren muhalefet tarzının 14 Temmuz'da Irak'ta patlak veren olaylarla birlikte tamamen "tahripkar" bir manzara arz ettiği belirtilmekteydi. Bildirinin son kısmındaysa CHP'nin anayasal sınırlara bağlı kalmadan "tahripkar" muhalefet tarzını sürdürmesi durumunda, "İktidarın meşru bir devleti tecavüz ve tahripten korumak için emniyetinin ve menfaatinin gerektirdiği her türlü tedbirlere başvurmasının hakkı ve vazifesi" olduğu belirtilerek CHP'nin son bir kez daha uyarıldığı vurgulanıyordu (Cumhuriyet ve Milliyet, 12 Ağustos 1958).

CHP Meclis Grubu ise 16 Ağustos'ta söz konusu DP'nin bildirisine aynı sertlikle cevap verdi. CHP bildirisinde, yıllardan beri DP'nin anti demokratik kanunlar çıkararak basını, muhalefeti susturmaya çalıştığı, DP yöneticilerinin "iç siyasette ve iktisadi alandaki başarısızlıklarını ve iç politikadaki hataları yüzünden halkın sevgi ve güvenini kaybettiklerini idrak etmenin huzursuzluğu" içinde oldukları, demokratik denetleme imkanlarını ortadan kaldırmayı artık iktidarda kalabilmenin tek şartı olarak gördükleri ifade edilmekteydi. Yine aynı bildiride iktidar cephesinin CHP'yi ihtilalcilikle itham etmesine de cevap verilmekteydi. Bildirinin bu kısmında, 1950 seçimlerinde DP'ye meşru yollardan iktidara gelme imkanının CHP tarafından sağlandığı ve bu imkandan faydalanarak DP yöneticilerinin demokrasiyi yıkmalarına izin verilmeyeceği, "DP sorumlularının zihnine huzur kaçırıcı bir vehim olarak yerleştiği görülen ihtilal ihtimaline karşı en büyük teminatın" CHP olduğu ifadelerine yer verilmekteydi (Milliyet ve Cumhuriyet, 17 Ağustos 1950).

DP'nin önergesi üzerine Meclis 21 Ağustos'ta bir kez daha olağanüstü toplandı. Gündemde son Orta Doğu olayları, dış yardımlar ve alınan tedbirlerle izlenecek iktisadi politikalar vardı. Meclis toplantısında ilk sözü Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu aldı. Irak darbesi, Amerika ve İngiltere'nin Ürdün ve Lübnan'a yaptıkları askeri çıkarmaları konularına değinen Zorlu, "kardeş Arap" devletlerine sızan "beynelmilel komünizmin" bölgedeki Arap milliyetçiliğine dayanan hareketleri istismar ederek barışı ve güvenliği tehdit ettiğini, hükümetleri devirdiğini, bu durumun söz konusu ülkelerin iç meselesi olmaktan çıkarak tüm bölgedeki barışı tehdit ettiğini ifade etti. Zorlu, Orta Doğu'daki Türk dış politikasının amacının "beynelmilel komünizim" in sızma hareketlerini engellemek olduğunu ve bu nedenle Amerika ve İngiltere'nin Ürdün ve Lübnan'a askerî çıkarma yapmasının Türkiye tarafından desteklendiğini ifade etti. Zorlu'dan sonra söz alan İnönü, Orta Doğu'da yaşanan bunalıma değinerek Irak darbesi sırasında hükümetin bu olaya sert tepki göstermesini, İncirlik Üssünün ABD'ye kullandırmasını eleştirdi. İnönü, hükümetin Irak darbesi sırasında "Irak'a askerî müdahale icap ettiğini söyleyerek Türkiye'nin başına dünyanın binbir belâsını davet edecek şekilde" davrandığını, hükümeti bu fikrinden vazgeçirmek için ABD'nin çaba sarf ettiğini, hükümetin Irak darbesi konusundaki tavrının Türkiye'ye ciddi bir şekilde zarar verdiğini belirtti. Orta Doğu konusu Zorlu ile İnönü arasında zaman zaman sert söz düelloları, tartışmalar halinde sürdü (TBMM Zabıt Ceridesi, 21.08.1958: 832).

Irak'ta yaşanan darbenin başta CHP ve diğer muhalefet partileri tarafından uzun süre gündemde tutulması, Menderes hükümetini oldukça rahatsız etmekteydi. Ancak Menderes'in asıl kaygısıysa Irak'taki gibi bir darbenin Türkiye'de de yaşanabilme ihtimaliydi (Bağcı, 1990: 97). Çünkü ülkedeki siyasal gerginlikte akıllarda tutulması gereken en önemli faktör ordunun tavrıydı. DP, daha başından beri ordudan gelebilecek bir harekettten tedirgindi (Eroğul, 1990:120). 14 Mayıs 1950 seçimlerinin ertesi günü dört generalin İnönü'yü ziyaret ettiği ve bunların seçimleri iptal edip iktidarı DP'ye teslim etmemek için İnönü'ye teklifte buldukları haberleri tedirginlik yaratmıştı (İpekçi ve Coşar, 2010:15). DP, iktidarı devralır almaz 6 Haziran 1950'de ordu üst kademesini değiştirdi ve yerlerine kendisine sadık olacağını düşündüğü yeni komutanları atadı. 16 Ocak 1958'e geldiğindeyse bir subayın ihbarı üzerine hükümete yönelik bir askeri darbe hazırladıkları suçlamasıyla dokuz subayın tutuklandığı kamuoyuna yansdı (Cumhuriyet, 17 Ocak 1958). Bu durum ordu içerisinde bir huzursuzluk olduğunun ilk işaretiydi. Bu atmosferde hem muhalefetin hem de muhalif basının 14 Temmuz 1958'deki Irak darbesini günlerce gündemde tutmaları ve bazı imalarda bulunmaları, Menderes'i ve DP'yi son derece rahatsız etti.

Eylül 1958'e geldiğinde Menderes ile İnönü arasındaki söz düellosunda artık "ihtilal", "idam sehparları" konuşulur oldu. Başbakan Menderes Balıkesir DP il kongresinde CHP'yi "ihtilal havası yaratmakla" suçladı ve "biz onlara haddini bildireceğiz" dedi. Ayrıca konuşmasında muhalefetin Irak darbesi konusundaki tutumuyla ilgili şu ifadeleri kullandı:

Irak'ı misal göstererek ve mütemadiyen ve ısrarla gazetelerinde milleti tahrik ve teşvik ederek adeta 'bunları da öldürecek bir sergerde, bir serseri çıkmayacak mı' demektedirler. Komşu bir memlekette öldürülenlerin cesetlerini haftalarca gazetelerinde neşretmek suretiyle, bu memlekette de bir serdengeçtinin harekete geçmesini kışkırtmak istemektedirler...İhtilalleri iyi gösterenler bu memleketin gözbebeği Atatürk'e menfur bir suikast yapıldığından hiç bahsetmiyorlar. Menfur suikastın müteşebbislerinin nasıl idam sehparlarında can verdiğinden ders alsalar...(Cumhuriyet, 7 Eylül 1958)

Menderes'in Balıkesir'deki bu konuşmasına yanıt veren Hürriyet Partisi Genel Sekreteri Turan Güneş, "muhalefet partileri bir ihtilalin, bir suikastın peşinde değillerdir" dedi (Cumhuriyet, 8 Eylül 1958). Başbakan Menderes'e cevap veren İnönü ise siyasi tartışma hayatının henüz tamir kabul etmez bir noktaya gelmediğini belirttiikten sonra "Orta-Doğunun ihtilal hareketleri memleketimize ancak felaket getirir" ifadelerini kullandı (Milliyet, 8 Eylül 1958).

Bu süreçte Menderes yurt gezisi kapsamında yaptığı konuşmalarında özellikle ana muhalefet partisi CHP'yi "ihtilal tahrikçiliği" ile suçlamaya devam etti. Bursa'daki konuşmasında İnönü'ye cevap veren Menderes, "ihtilal tahrikçiliği İnönü'nün politika mesnedi olmuştur" dedi (Milliyet, 9 Eylül 1958). Başbakanı cevap veren İnönü ise tehditlerden korkmadığını, "idam fermanını boynunda" taşıdığını, milletin yarısından fazlasını temsil eden muhalefete toplum önünde tekrarı mümkün olmayan sıfatlarla saldırıldığını söyledi (Milliyet, 10 Eylül 1958).

Menderes ile İnönü'nün siyasal yaşamdaki kutuplaştırmayı geri dönülemez şekilde çıkmaza sokan söz düellosu haftalarca devam etti. 16 Eylül'de CHP yayımladığı tebliğde, "iktidar partisi idarecileri, iç politikada yeni bir şiddet ve baskı devri açmak hevesine kapılmış görünüyorlar" dedikten sonra, iktidarın muhalefeti "ihtilalcilik" ile suçlayarak tahammül edilemez duruma ulaşan hayat pahalılığı ve geçim sıkıntısı karşısında halkın dikkatini başka yöne çekme amacıyla olduğunu belirtmekteydi. Buna cevap veren DP yayımladığı tebliğde, "şiddet yoluna saparak, nizam çiğneyerek bir azınlığın tahakkümünü korumak" girişiminin muhalefetten geldiğini ifade etmekteydi (Cumhuriyet, 17 Eylül 1958).

Irak'taki gelişmeler sonrasında dış politika konusunda muhalefet ile iktidar ilk kez farklı görüşler savunmaktaydı ayrıca da darbe söylemleri siyasal yaşamdaki kutuplaşmayı giderek çıkmaza sokmaya başlamıştı. Eylül 1958 boyunca da darbe söylemleri muhalefet ile iktidar arasındaki gerginliği tırmandırmaya devam etti. Menderes 20 Eylül 1958'de İzmir'de yaptığı konuşmada muhalefetin, “kin husumet ve kıskançlığın harekete geçirdiği zorlama ve her ne pahasına olursa olsun seçimler yoluyla olmasa da iktidara gelmek politikasına” sıkı sıkıya bağlı olduğunun artık anlaşıldığını ifade ederek muhalefeti demokrasi dışı yöntemlerle iktidarı ele geçirmeye çalışmakla suçladı. Ertesi gün DP il kongresinde konuşan Menderes yine muhalefetin ve muhalif basının Irak darbesini istismar ettiğine değindi. Menderes konuşmasının devamında, “muarızların” Irak olaylarını istismar ederek gazetelere bastırdıklarını, bunları çok iyi bir hareketmiş gibi göstererek memleketi karıştırmaya gayret ettiklerini, bu “siyasi icraat ve hürriyet suiistimalinin” böyle devam edemeyeceğini, bunun “siyasi, askeri emniyet ve milli mevcudiyetle ilgili olduğunu” belirterek kardeş kavgası teşvik edildiğini, ifade etti. Ayrıca muhalefet partilerinin vali ve savcıları tehdit ettiğini ve “bir daha savcıya valiye dil uzatırlarsa elbette tedbir alacağız. O zaman Demokrasiye paydos dedirtirler” diyerek sözlerini tamamladı. (Milliyet, Cumhuriyet, 21-22 Eylül 1958). Menderes'in geniş yankı uyandıran bu konuşmasına İnönü, “Demokrasiye paydos demeğe DP Genel Başkanının gücü yetmeyecektir” sözleriyle cevap verdi (Cumhuriyet, 24 Eylül 1958). Aydın'da bulunan Menderes, İnönü'ye “demokrasiyi yıkmağa kuvvetimiz yoktur, onu ancak İnönü yıkar” dedi (Milliyet, 24 Eylül 1958).

İktidar ile muhalefet arasındaki bu kutuplaşma hareketleri Ekim 1958'e gelindiğinde siyasi ayrışmanın yeni biçimlerini de ortaya çıkardı. Muhalefet partileri “güç birliği” adı altında birleşirken DP ise buna karşılık olarak Vatan Cephesi hareketini başlattı. Böylece siyasal yaşama hakim olan kutuplaşma, geniş halk kitleleri nezdinde de örgütlü hale gelmeye başladı. Muhalefet partilerinin DP'ye karşı birleşme girişimleri 1957 seçimlerinin hemen öncesinde başlamış fakat sonuçlandırılmamıştı. Muhalefet partilerinin işbirliği girişiminin sonuçsuz kalması 1957 seçimlerinde DP'yi avantajlı duruma getirmiş ve DP, muhalefetten daha az oy alarak seçmen çoğunluğunu ilk kez yitirmesine rağmen seçimi kazanmıştı. Muhalefet partileri seçimden önce “işbirliği” girişimlerini hayata geçirebilselerdi belki de sonuçlar farklı olabilirdi. Bu nedenle seçimden hemen sonra, başta CHP ve diğer muhalefet partileri, iktidarın meşruiyetini yitirdiğini ve istifa etmesi gerektiği yönünde propagandaya başlamışlardı (Siyasal Cepheleşmede Yeni Adım: Vatan Cephesi, 2005:334-335). Bu sırada CMP yayımladığı bildiriye, muhalefetin iktidardan daha fazla oy aldığını, DP'nin azınlığa düşmüş olmasına rağmen seçim sistemi sayesinde iktidarda olduğunu, muhalefet işbirliği sağlayabilseydi seçimleri kazanmış olacağını ifade etti (Cumhuriyet, 4 Kasım 1957). 1957 genel seçimlerinden sonra muhalefet partileri artık ayrı ayrı siyasal mücadeleye devam ettikleri sürece yürürlükteki seçim kanununun kendilerine bir fayda sağlamayacağını, aksine iktidar partisine yarayacağını, bu nedenle muhalefetin birleşmesi gerektiği çağrısında bulunmaya başladılar. İktidar partisinin giderek muhalefet üzerindeki baskılarını arttırması, muhalefet partilerinin yeniden işbirliği yapma girişimlerini de hızlandırmıştı (Nadi, 08 Ekim 1958). Bu kez dört muhalefet partisi “güç birliği” adı altında birleşmek için bir dizi görüşmeler yürüttüler. İlk adımda 16 Ekim 1958'de Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi birleşti (Eroğul, 1990:145; Cumhuriyet, 17 Ekim 1958). Bunu 24 Kasım 1958'de CHP ile Hürriyet Partisinin birleşmesi takip etti (Eroğul, 1990:145). İki partinin birleşmesinden sonra bir açıklama yapan İnönü, “demokratik rejim memlekette yerleşecek. Çaresi yok” dedi (Cumhuriyet, 25 Kasım 1958).

DP ise muhalefet partilerinin iktidara karşı birleşmesine cevap olarak Vatan Cephesi adı altında bir karşı hareket başlattı. Vatan Cephesi, ilk kez 12 Ekim 1958'de Başbakan Menderes tarafından siyasi bir slogan olarak ifade edilmesinden sonra ortaya çıktı. Manisa'da muhalefet partilerinin üst yönetimlerini sert bir şekilde eleştiren Başbakan Menderes, "politika ve ihtirastan verasete vatandaşların karşımızda kurulmuş olan kin ve husumet cephesine karşı vatanperverane gayretlerini birleştirip eserlerinin müdafaasına azmetmiş bir vatan cephesinin kurulması zarureti kendisini göstermiştir" açıklamasını yaptı (Cumhuriyet, Milliyet, 13 Ekim 1958). Başbakan Menderes, Manisa'dan sonra yurt gezisi dâhilinde uğradığı diğer yerlerde de bir Vatan Cephesi kurulması üzerinde sık sık durdu. Gezi sırasında yaptığı konuşmalarda Menderes, muhalefeti "kin ve husumet cephesi", "şer cephesi" olarak tanımlamaya başladı (Uyar, 2012:42).

Sonuç

14 Temmuz 1958'de Irak'ta yaşanan darbe, Türkiye'deki iktidar ile muhalefet arasında mevcut olan siyasal kutuplaşmanın farklı bir yöne doğru evrilmesine yol açmıştır. Türkiye'nin de dahil olduğu Bağdat Paketi üyesi komşu bir ülkede gerçekleşen bir olayın Türkiye'nin iç politikasına bu denli yansımaysa daha çok Türk siyasal yaşamının kendi iç dinamikleriyle ilgiliydi.

1958 Irak darbesinin Türkiye'deki iktidar-muhalefet ilişkilerine yansımaları belki de iki şekilde olmuştur. Bunlardan ilki çok partili siyasal sisteme geçildikten sonra iktidar ile muhalefetin ilk kez bir dış politika sorununda farklı görüşler savunmasıydı ki bu durum partiler üstü dış politika anlayışının da sonu anlamına geliyordu. Bir diğeri ise darbe söylemlerinin Türkiye'deki iç siyasetin ana gündem maddesi haline gelmesiydi. Muhalefet partileri ve muhalif basın Irak darbesini ele alırken bu olayı hükümetin dış politikasını eleştirme ekseninden çıkararak bir ihtilalin veya darbenin ne zaman bir millet için hak olabileceği doğrultusunda değerlendirdi. Muhalefet, Irak darbesini "sevilmeyen bir idareyi devirmek için" yapılan bir halk hareketi olarak değerlendirince DP, muhalefeti Irak'takine benzer bir darbenin Türkiye'de de olabilme ihtimali izlenimi yaratmakla, "ihtilal tahrikçiliği" yapmakla suçladı.

Muhalefetin Irak darbesi konusundaki tutumuna DP'nin aşırı tepki vermesiyse Türkiye'de ordunun siyasal yaşamdaki rolüyle yakından ilgili olduğu söylenebilir. O tarihte Türkiye, henüz bir darbeyle karşılaşmamıştı fakat böyle bir ihtimalin varlığı DP'yi daha başından beri kaygılandırmaktaydı. DP üst yönetimi, 1950 seçimlerinde büyük bir başarı kazanıp iktidarı resmen devralmasına rağmen, 27 yıllık CHP iktidarının şekillendirdiği devlet mekanizmasından, özellikle askerî ve sivil bürokrasiden tedirgindi ve ordudan gelebilecek bir müdahaleden özellikle çekinmekteydi. Menderes hükümeti, 6 Haziran 1950'de ordu üst kademesinde geniş çaplı bir değişiklik yaparak ordu üzerindeki otoritesini sağlamaya çalışmıştı. Ancak 16 Ocak 1958'e gelindiğinde Menderes hükümetine yönelik bir askerî darbe hazırladıkları suçlamasıyla dokuz subayın tutuklanması ve ardından Temmuz 1958'deki Irak darbesini muhalefetin ele alış biçimi DP'yi yeniden bir darbe ihtimali konusunda kaygılandırmış görünmektedir.

Irak darbesi sonrası süreçte darbe söylemlerinin Türkiye'deki iç siyasetin ana gündem maddesi haline gelmesi ve bu tartışmaların aylarca sürdürülmesi, iktidar ile muhalefet arasında süregelen siyasal kutuplaşmanın farklı bir boyuta taşınmasına yol açtı. Bu siyasal kutuplaşma ortamı Ekim 1958'de siyasi ayrışmanın yeni biçimlerini de beraberinde getirdi. Muhalefet partileri "güç birliği" adı altında birleşirken DP ise buna Vatan Cephesi hareketiyle cevap verdi. Böylece Türkiye hızla siyasal bir bunalımın, kaba kuvvet politikasının eşiğine doğru itilmeğe başladı.

Kaynakça

A. Araştırma ve inceleme eserler

- Acar, İ. C. (1989). Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu. Ankara: TTK Basımevi.
- Ahmad, F. (2010). Demokrasi Sürecinde Türkiye. (Çev. A. Fethi), İstanbul: Hil Yayınları.
- Aygen, C. (1962, Mart). Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri. Ankara Üniversitesi SBFD, XVII(I), 203-287.
- Bağcı, H. (1990). Demokrat Parti Dönemi Dış Politika, Ankara: İmge Kitabevi.
- Eroğul, C. (1990). Çok Partili Düzenin Kuruluşu. Geçiş Sürecinde Türkiye, Derleyen Schick ve Tonak, İstanbul: Belge Yayınları.
- Eroğul, C. (1990). Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Ankara: İmge Kitabevi.
- Fırat, M. ve Kürkcüoğlu, Ö. (2001). Orta Doğu'yla İlişkiler. Türk Dış Politikası, (C. I), Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gönlübol, M ve Ülman, H. (1996). İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası. Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- İpekçi, A. ve Coşar, Ö. S. (2010). İhtilalin İç Yüzü, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Karpat, K. (2015). Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset. İstanbul: Timaş Yayınları.
- _____ (2010). Türk Demokrasi Tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyder, Ç. (1996). İktisadi Gelişmenin Evreleri. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, (C. 4), İstanbul: İletişim Yayınları, 1065-1073.
- Milletvekilleri Seçimi Kanununun 35 ve 109 uncu maddelerinin tadiline ve bu kanuna muvakkat bir madde ilâvesine dair Kanun. (1957, 13 Eylül). Resmi Gazete, Sayı: 9705.
- Nadi, N. (1957, 6 Aralık). Birlik ve Ayrılık. Cumhuriyet.
- Nadi, N. (1958, 27 Temmuz). Meclis Toplanırken. Cumhuriyet.
- Nadi, N. (1958, 08 Ekim). Partiler Arası. Cumhuriyet.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1957, 4 Aralık). Devre: 11, Cilt 1.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1958, 21 Ağustos). Devre: 11, Cilt 4.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1958, 26 Temmuz). Devre: 11, Cilt 4.
- Toker, M. (1991). Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Demokrasiden Darbeye (1957-1960). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Uyar, H. (2012). Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Siyasal Cepheleşmede Yeni Adım: Vatan Cephesi (2005). Cumhuriyet Ansiklopedisi C. 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 334-335.
- Weiker, W. F. (1967) 1960 Türk İhtilali. İstanbul: Cem Yayınevi.

B. Süreli yayınlar

- Cumhuriyet, 17 Ağustos 1950.
- Cumhuriyet 3 Temmuz 1957.
- Cumhuriyet, 14 Temmuz 1957.
- Cumhuriyet, 5 Ağustos 1957.

Cumhuriyet, 6 Ağustos 1957.
Cumhuriyet, 8 Ağustos 1957.
Cumhuriyet, 12 Ağustos 1957.
Cumhuriyet, 21 Eylül 1957.
Cumhuriyet, 23 Ekim 1957.
Cumhuriyet, 29 Ekim 1957.
Cumhuriyet, 30 Ekim 1957.
Cumhuriyet, 2 Kasım 1957.
Cumhuriyet, 4 Kasım 1957.
Cumhuriyet, 17 Ocak 1958.
Cumhuriyet, 15 Temmuz 1958.
Cumhuriyet, 16 Temmuz 1958.
Cumhuriyet, 17 Temmuz 1958.
Cumhuriyet, 18 Temmuz 1958.
Cumhuriyet, 20 Temmuz 1958.
Cumhuriyet, 21 Temmuz 1958.
Cumhuriyet, 22 Temmuz 1958.
Cumhuriyet, 26 Temmuz 1958.
Cumhuriyet, 27 Temmuz 1958.
Cumhuriyet, 29 Temmuz 1958.
Cumhuriyet, 1 Ağustos 1958.
Cumhuriyet, 5 Ağustos 1958.
Cumhuriyet, 12 Ağustos 1958.
Cumhuriyet, 7 Eylül 1958.
Cumhuriyet, 8 Eylül 1958.
Cumhuriyet, 17 Eylül 1958.
Cumhuriyet, 21 Eylül 1958.
Cumhuriyet, 22 Eylül 1958.
Cumhuriyet, 13 Ekim 1958.
Cumhuriyet, 25 Kasım 1958.
Milliyet, 17 Ağustos 1950.
Milliyet, 11 Eylül 1957.
Milliyet, 23 Ekim 1957.
Milliyet, 29 Ekim 1957.
Milliyet, 30 Ekim 1957.
Milliyet, 2 Kasım 1957.

- Milliyet, 15 Temmuz 1958.
Milliyet, 16 Temmuz 1958.
Milliyet, 17 Temmuz 1958.
Milliyet, 18 Temmuz 1958.
Milliyet, 23 Temmuz 1958.
Milliyet, 27 Temmuz 1958.
Milliyet, 28 Temmuz 1958.
Milliyet, 4 Ağustos 1958.
Milliyet, 12 Ağustos 1958.
Milliyet, 10 Eylül 1958.
Milliyet, 21 Eylül 1958.
Milliyet, 22 Eylül 1958.
Milliyet, 24 Eylül 1958.
Milliyet, 13 Ekim 1958.
Ulus, 5 Eylül 1957.